

TEKNOLOJİ VE FELSEFE

Bazı öyle kavramlar vardır ki onları birarada düşünmek zordur. “Sıcak kar”, “dondurucu ateş” veya “yuvarlak üçgen” gibi ifadeler, bu tür kavram çiftlerine örnek olarak gösterilebilir. Bu kavram çiftlerinden ilk iki guruba girenleri, ne gibi bir fizik nesneye işaret edebileceğini; son örneği ise düşünsel olarak tasarlayamayız. Dolayısıyla sözkonusu türden bir zorluğun hem fizik nesnelere özellikleri açısından hem de düşünce boyutuyla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

Her iki tür güçlüğü *dil boyutunda* da dikkate alabiliriz. Çünkü “sıcak” kavramının anlamı -yani dilsel boyutu ile- “kar” kavramının anlamı -yine dilsel boyutu- arasında bir ortak bir zemin bulamayız. Diğer bir ifadeyle, “sıcak” ve “kar” gibi kavramlarının anlamını bilen bir kimse, ‘kar’ adı verilen nesnenin sıcak olanını gözlem aracılığıyla araştırmaya çalışmaz. Zira ‘kar’ kelimesinin daha dil boyutunda anlamca soğuk olmaya işaret ettiğini bilir. Dolayısıyla eğer kar ve sıcak kavramlarının anlamlarını biliyorsak, dil boyutu içinde bu kavramların ne tür nesnelere işaret ettiğini bir araştırma yapmaya gerek duymadan, aralarında bir bağıntı olamayacağını söyleyebiliriz.

Öte yandan bazı kavram çiftleri arasında anlamlamca bir karşıtlık olmasa da, birarada nasıl düşünülebileceği konusunda, açık bir görüşe sahip olamayabiliriz. “Felsefe ve teknoloji” de bu tip kavramlara bir örnek olarak gösterilebilir. Çünkü “felsefe”, soyut, belirli çözümler aramayan, soru soran ve yöntem olarak eleştirme üzerine kurulmuş ve yaklaşık üçbin yıllık geçmişi olan bir disiplindir. “Teknoloji” ise fizik dünya ile sıkı ilişki içindedir, çözüm üretir ve uygulamaya yöneliktir. Dolayısıyla bu iki kavram arasında, çok farklı anlamlara sahip oldukları için, ilk bakışta bir ilişki kurmak kolay görünmeyebilir. Fakat, aşağıda da işaret edileceği gibi, bu iki kavram arasında aslında ilginç olduğu kadar çok yakın bir ilişkiden söz etmek gerekir. Böyle bir ilişkiyi kurabilmek için, söz konusu türden kavramların gerçekte sahip oldukları geniş bir anlam yelpazesine dikkatimizi çevirebilmemiz gerekecektir

Bir kavramın anlamı, işaret ettiği nesne dikkate alınarak belirlenebilir. Bu yöntem, birçok kavramın anlamını belirlemenin şüphesiz en yaygın yoludur. Fakat bu yöntem her zaman geçerli olmayabileceği gibi bazı durumlarda yeterli de olmayabilir. Daha da önemlisi, eğer bir kavram dilsel boyutuyla ele alınmazsa, o kavramla anlatılmak, tasarlanmak veya aktarılmak istenilen bilgilere ulaşılma şansı da

olmayacaktır. Nitekim “teknoloji” kavramının anlamı gösterecek yolla kavranmak istenirse, birtakım fizik nesnelere, yani araçların dikkate alınması gereklidir, fakat bu yeterli olmayabilir. Gerçekten de “teknoloji” kavramı, açık veya örtük olarak, mesela “teknolojik gelişim” kavramını da içermektedir. Çünkü “teknoloji”, sadece şu anda kullanılan birtakım nesnelere işaret etmemekte, ama aynı zamanda yeni birtakım araçların imali ve daha kaliteli ürünlerin geliştirilmesi ve ortaya konulmasını, yani bir gelişimi de ister istemez içermektedir. Böyle bir durumda, “teknoloji” kavramının bir anlamının da “teknolojik gelişim” demek olduğunu söylemekle, yani bu iki kavramı ilişkilendirmekle, temelde dil boyutunda kalarak bir dönüşüm yapmış oluruz. Hatta bir adım daha atıp, “gelişim” ile anlatılmak istenileni “teknoloji anlayışının gelişimi” şekline de dönüştürebiliriz. Bu durumda artık hedefimizi tamamen dil boyutuna, aynı farklı düzleme taşınma olanağı elde edebiliriz. Çünkü artık “teknoloji nedir?” veya “teknolojik gelişim nedir?” gibi bir sorun, aynı zamanda anlayış, düşünce ve zihniyetin değişimi ve geliştirilmesi anlamını kazanmış olmaktadır.

Dikkat edilirse “teknoloji” kavramının anlamı burada “teknolojik gelişim” ve “teknoloji anlayışının gelişimi” anlamlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu suretle “teknoloji nedir?” gibi bir soruya, “gelişim” ve “anlayışın gelişimi” kavramlarının anlamları üzerinde durularak bazı cevaplar verebilmek olanağı elde edilmiştir.

“Teknoloji” denilince ilk akla gelen özelliklerden birisi şüphesiz günlük hayatımızın hemen her alanında kullandığımız çok çeşitli ürünlerdir. Öte yandan teknoloji, bir üretim kurumu veya ticari kuruluş için, üretim yapmada kullanılan bir araç konumundadır. Dolayısıyla daha fazla kar elde etmeye yarayan bir donanım demektir.

Fakat “teknoloji” kavramını eğer bu sıradan anlamları dışında birey ve toplum açısından düşünürsek, onun farklı bir boyutu ile karşılaşırız. “Teknoloji” kavramı içinde, mesela onun bilimle ilgisini, insanın günlük yaşantısında yaptığı değişiklikler sonunda bireyin dünya görüşünde ortaya çıkardığı değişimleri, teknolojik gelişimin toplum ve devlet yapısı üzerindeki etkisini ve özellikle toplumda yolaçtığı kültürel değişiklikleri dikkate alabiliriz. Daha da önemlisi, teknolojinin bu yönü üzerinde düşünmenin en az teknolojinin kendisi kadar önemli olduğunu ileri sürebiliriz. Daha yerinde bir deyimle, yapılacak basit bir inceleme, teknoloji kavramının, teknolojinin kendisinden önce geldiğini gösterebilir. Diğer bir ifadeyle, **bireylerin veya toplumun sahip olmak isteyebileceği teknolojik olanaklar ve ondan yararlanması, gerçekte “teknoloji” kavramından ne anladığı ile sınırlıdır.**

İşte bu yüzden ‘teknoloji’ kelimesi sadece birtakım araçları kullanmak anlamına gelmemekte, aslında –dilsel bir boyut içinde- çok farklı anlam katmanlarını içinde barındırmaktadır. Aşağıda bazılarını işaret edeceğimiz bu anlam katmanları, aynı zamanda onun felsefeyle olan ilgisini de ortaya koyacaktır.

“Teknoloji” kavramının kullanımı oldukça yenidir. “Teknoloji” kavramının türediği ve kullanımı çok eski dönemlere kadar giden asıl kavram “teknik” dir. “Teknoloji” kavramı ile “teknik” kavramı arasındaki en önemli ortak nokta, her ikisinin de alet yapımı ile ilgili olmasıdır. Gerçi günümüzde “teknoloji” kavramı artık alet yapımı ile sınırlı değildir. Nitekim bilgi teknolojisinden, gen teknolojisinden, örgüt teknolojisinden sözedilebilmektedir. Fakat “teknoloji” kavramını sadece alet yapımı ile ilgi içinde ele alırsak, onun “teknik” kavramından ayrılan en önemli yönü, bilimsel bilgilerin de artık işe karışmasıdır. Yani “teknoloji”, insana özgü bir özellik olan ‘alet yapımı’ nın daha ileri bir aşaması olan sistemli bilgilerin, bilimsel bilgilerin kullanılmasını gerektirmektedir. Gerçekten de günümüzde teknoloji, ancak bilimsel çalışmalar eşliğinde gelişmekte; böyle bir arkaplana sahip olmayan toplumlar, teknoloji ürünlerini sadece ithal etmektedirler. Teknolojinin bu özelliği bile, onun niçin sadece bir üretim aracı olarak görülmemesi gerektiğini de göstermektedir. Diğer bir ifadeyle teknoloji eğer sadece bir üretim amaçlı bir araç olarak düşünülürse, sonuç, teknoloji ürününün araçların hazır olarak alınmasıdır. Bu bakımdan “teknoloji” nin bilimle ilgisi, aslında ilk akla gelmesi gereken özelliklerinin başında yer almalıdır.

“Teknoloji” kavramının anlamı içinde düşünülmesi gereken diğer özellikler, onun toplumla, sosyal kurumlarla, kültür ve insanla olan ilişkisidir. Çünkü teknoloji, özellikle toplumla, kültür ve insanla çok yoğun bir etkileşim içindedir. Bu etkileşimin ise hem olumlu hem de olumsuz yanlarından sözedilebilir. Teknolojinin mesela sağlık alanında, günlük yaşamda, eğlence sektöründe, askeri alanda, uzay çalışmalarında kullanılması olumlu olduğu kadar olumsuz yönlerini de beraberinde getirmektedir. Çevre kirliliği, toplu imha silahlarının gelişmesi, birtakım hastalıkların ortaya çıkması, teknolojik gelişimin dolaylı veya dolaysız sonuçlarıdır. İşte bu sebeple teknoloji, daha çok kar, daha büyük bir güç, refah ve sağlık anlamına gelirken aynı zamanda birtakım tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Gerçi bu olumsuzlukların bazılarını yine teknolojik gelişmeyle önlemek mümkündür. Mesela çevre kirliliği, teknolojik gelişmenin bir sonucudur; ama üstesinden gelinmesi de aynı zamanda yine teknolojik gelişime bağlı görünmektedir. Fakat bazı öyle tehlikelerden sözedilebilir ki bunları ancak kültürel, ahlaki, toplumsal tedbirlerle önlemek mümkündür. Hatta bu tür

tedbirlerin, günümüzdeki bazı toplumların teknolojik seviyeleri ve kültürel yapıları gözününe alınırsa, bir teknoloji ürününün daha verimli ve karlı kullanılmasını sağladığı da söylenebilir.

Dikkat edilirse buraya kadar hep “teknoloji” kavramının çeşitli anlam katmanlarından sözedildi. İşte bu noktada teknoloji ile felsefe arasındaki bir ilişki kurulabilir. Çünkü herşeyden önce teknoloji bir yandan bilimsel çalışmalarla öte yandan toplum, insan ve kültür ile ilişki içinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla nasıl bilimsel çalışmalara dayandırılmadan teknolojik gelişmeden söz edilemezse, toplum, insan ve kültür ile ilişkisi dikkate alınmadan teknolojik gelişim için uygun bir ortam da oluşturulamaz. Diğer taraftan insan, toplum ve kültür gibi kavramlar felsefenin geleneksel problemleri içinde yer alırlar. Daha açık bir ifadeyle, teknolojinin insan, toplum ve kültür ile ilişkisi aynı zamanda bir felsefe problemi durumundadır.

Teknolojik gelişmenin **insan** üzerindeki en önemli etkisi, bireyin eskiden çok farklı bir yaşam içine girmesinde birinci dereceden bir etken olmasından dolayıdır. Nitekim günümüz insanı, arabadan internete, ulaşım araçlarından eğlence hayatına kadar teknolojinin sağladığı olanaklardan yararlanmaktadır. Bunlar ise insanın kendine bakışını, diğer insanlarla olan ilişkisini, onun toplumsal yaşantısını da kökten değiştirmektedir. Yani alışkanlıklarıyla, davranışlarıyla artık yeni bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Değişen bu koşullar içinde insan kendini yeniden anlamlandırmak, yeniden tanımlamak ve kendini sorgulamak durumundadır. Burada konumuz açısından ilginç olan nokta, insan kendini yeniden tanımladıkça, önüne yeni hedefler koydukça aynı zamanda kendine yeni ihtiyaçlar da tanımlamasıdır.

Yeni ihtiyaçlar sonuçta teknolojik gelişimi ister istemez yönlendirmektedir. Çünkü teknoloji, insanın amaçlarını, isteklerini, hedeflerini gerçekleştirmede çok önemli bir araç durumundadır. Bu duruma tipik bir örnek, iletişim sektörüdür. Çok hızlı teknolojik gelişim, yeni taleplerle ortaya çıkan insana sürekli yeni olanaklar sunmakta ve aynı zamanda insanın önüne sürekli yeni ihtiyaçlar çıkarmaktadır. Bu ihtiyaçlar da ister istemez teknolojik gelişime yeni hedefler göstermektedir.

Teknoloji ve insan ilişkisini sağlıklı olarak kurabilmek için insanın felsefi yönden tanımının yapılması gerekir.. Gerçi her toplumun teknolojik gelişmişlik seviyesi ve dolayısıyla sosyal dokusu farklı olabilir; dolayısıyla her toplumun insanı kendine özgü bazı farklı özellikler taşıyabilir. Herhangi bir toplumdaki insanın özelliklerinin tespiti ve tasviri ise sadece felsefenin değil, edebiyatın, sanatın veya

benzeri etkinliklere de gerek gösterebilir. Eğer bu tür tespitler yapılmazsa o toplumda sağlıklı bir teknolojik gelişimden de söz edilemez. Çünkü sonuçta insan kendini kültürel, edebi, felsefi yönden tanıyabildiği ölçüde doğru ve gerçekçi hedeflere yönelebilir. Eğer doğru ve gerçekçi hedefler seçilemezse, teknolojik gelişimin sağlıklı olarak yönlendirilebilmesi olanağı da ortadan kalkabilir.

Yukarıda da işaret edildiği gibi, teknoloji sadece alet yapmak veya birtakım aletler kullanılarak üretim yapmak demek değildir. Teknolojiyi tanıyabilmek, ondan yararlanabilmek ve sağlıklı olarak gelişimini sağlayabilmek için, insan dışında ayrıca bir de teknolojinin **toplum** ile olan ilişkisi üzerinde durmak yerinde olacaktır. Çünkü teknoloji toplum yapısını değiştirmekte, değişen toplum da teknolojik gelişime yön vermektedir.

Toplum, diğer bir ifadeyle sosyal yapı, teknoloji sayesinde günümüzde yepyeni bir form ve içerik kazanmıştır. Bu yeni özelliklerden birisi, bireylerin ortak alanlarının genişlemesi ile karakterize olmaktadır. Herhangi bir olay, mesela bir spor karşılaşması, siyasi bir hadise veya bir insanın özel hayatı çok kısa bir süre içinde farklı ekonomik veya sosyal sınıftan birçok insana ulaşmaktadır. Sonuç teknoloji ile toplum etkileşmesi kendine özgü yeni ilişkiler ağı oluşturmaktadır.

Eđitim kurumları, sivil toplum örgütleri gibi çeşitli resmi, yarı resmi ve özel kurumlar veya kısaca sosyal yapı içindeki çeşitli kuruluşların temel amaçlarından birisi şüphesiz sonuçta bireylerin daha iyi hayat şartlarına kavuşmalarını sağlamaktır. Bunun bir yolu, gerek birey gerekse toplum olarak teknolojinin olanaklarına daha fazla sahip olmaktır. Fakat bütün kurumlarıyla toplumsal yapı eğer bu olanaklara ulaşmayı sağlayacak şartları tanımlayamamış ve hedeflerini belirleyen kavramların içlerini dolduramamışsa, sonuç sadece mevcut olanı talep etmek ve onu paylaşmak isteğiyle sınırlı olacaktır. Buna, içi boş ve dolayısıyla slogan halini almış kavramlarla işgörme alışkanlığı da eklenecektir. Bunun sonucunda yeniliklerin peşinde koşmak benimsenen tek yol halini alacaktır. Halbuki, yukarıda da işaret edildiği gibi, teknikten teknolojiye geçiş, teorik bilimlere önem verilmesiyle sağlanabilmektedir.. Fakat öte yandan bilimsel çalışmalar çoğunlukla kısa vadede pratik sonuçlar ortaya koymamaktadırlar. Bu durum, sadece yenilik peşinde koşan, karşılığı olmayan bedeller ödeyerek teknolojik olanakları paylaşmak isteyen, ama onu bilimsel çalışmalarla üretmeyi hedeflemeyen alışkanlıkların topluma hakim olması anlamına gelmektedir. Sonuçta bireyler bu alandaki yenilikler peşinde koşmakta, buradaki olanakları paylaşmak istemektedir.

Görüldüğü gibi, “teknoloji” denilince akla gelmesi gereken tek özellik -diğer bir ifadeyle bu kavramın işaret etmesi gereken nesne- günlük yaşantımızı kolaylaştıran, daha çok üretim yapılmasını sağlayan araçlardan ibaret değildir.

“Teknoloji” kavramının anlam boyutunu, ilk bakışta aralarında hiç ilgi yokmuş gibi duran başka kavramlarla daha da zenginleştirmek gerekmektedir. Yukarıda işaret edilen “insan” ve “toplum” gibi kavramlara başta “devlet” ve “kültür” gibi kavramları da ilave etmek gerekir. Teknoloji ürünü olan somut nesnelere sahip olabilmek, onları üretebilmek ve kullanabilmek için “teknoloji” kavramıyla birlikte yukarıda işaret edilen kavramları birlikte düşünmek gerekir.

“Teknoloji” kavramının anlam boyutunu felsefi olarak zenginleştirmek, başka bir yönden daha önemlidir. Bu yön, teknolojinin olumsuz tarafı ile ilgilidir. Eğer “teknoloji” kavramın anlamı farklı kavramlarla zenginleştirilip genişletilmezse, bu olumsuz tarafını farkına varmak ve ondan korunmak da sözkonusu olmayacaktır. Gerçekten de teknoloji mesela, güç, refah, sağlıklı bir yaşam anlamına geldiği gibi felaket, mutsuzluk, hastalık anlamına da gelebilir. Çevre kirliliğinden, toplu ölümlere kadar birçok olumsuzluğun sebebi olabilir. Çünkü bütün bu olumsuzlukların karşısında olabilmek, önlem alabilmek ve çareler araştırabilmek, öncelikle bir bilinç işidir.

Teknolojinin dikkati çeken özelliklerinden birisi olan birey ve toplum yaşantısını hızla değiştirmesi, eski bireysel ve toplumsal değerlerin yerini yenilerinin alması şeklinde kendisini göstermektedir. Bireysel ve toplumsal değerleri kabaca, davranışlarımıza yön veren, onları biçimleyen, tercihlerimizi yönlendiren etkenlerin bir adı olarak düşünebiliriz. Değerlerin değişmesi, geleneksel yaşantının yerini yeni bir anlayışın alması sonucunu doğurmaktadır. Bu geçişte, farklı sebeplere bağlı olsa da, olumlu değerler yerlerini yeni olumlu değerlere değil de bazı durumlarda olumsuz değerlere de bırakabilir. Bunun anlamı, mesela dürüstlük, dostluk, iyilik, yardımseverlik gibi olumlu değerlerin yerini kurnazlık, bencillik, hile, hırsızlık gibi olumsuz değerlerin açık veya örtük bir şekilde kabul görmesidir. İşte bu durum bize teknolojinin “değer” kavramıyla sıkı ve çok yönlü bir ilişki içinde olduğunu, diğer bir ifadeyle “teknoloji” kavramının anlam boyutunun çok farklı katmanlara sahip olduğunu -daha doğrusu bu şekilde düşünülmesi gerektiğini- göstermektedir. Tam bu noktada yine “teknoloji” kavramının niçin teknolojinin kendisinden önce gelmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çünkü teknoloji sadece ortaya koyduğu ürünler

bakımından düşünülürse, bu olumsuz özellik de ister istemez gözardı edilecek ve herhangi bir önlemin alınması sözkonusu olamayacaktır.

“Teknoloji” kavramının içeriğini mümkün olduğu kadar geniş bir bakış açısıyla zenginleştirmede ve böylece anlamını tek boyutlu olmaktan çıkarmada ister istemez felsefe de işin içine girmektedir. Çünkü felsefe zaten geleneksel olarak, sorgulayan, eleştiren, farklı açılardan bakabilen bir etkinliktir. Sözkonusu kavramın içeriğini felsefenin olanaklarını kullanarak zenginleştirmenin, teknolojinin bizzat kendisi kadar önemli olduğu söylenebilir. Diğer bir ifadeyle teknoloji kavramı, teknolojinin kendisinden önce gelmektedir. Çünkü, birey veya toplum olarak sahip olunan teknoloji kavramından daha öteye geçip teknoloji üretmek veya mevcut teknoloji ürünlerini kullanmak, onlardan verimli bir şekilde yararlanmak da sözkonusu değildir.

Bu yazı, Sakarya Kalite Derneği tarafından 7-8 Haziran 2001 tarihleri arasında Abant’da düzenlenen Kalite Kongresi II’ de yapılan kapanış konuşmasının metnidir.

Şafak Ural

İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü, Mantık Anabilim Dalı

Beyazıt – İstanbul